

EDVARD WESTERMARCKIN MORAALISOSIOLOGIA

O t t o P i p a t t i

ABSTRAKTI

Artikkelissani käsittelen Edvard Westermarckin moraaliteorian perusteita. Westermarckin skottivalistuksen moraalifilosofiaa ja darwinismia yhdistävät näkemykset moraalin alkuperästä ja olemuksesta ovat herättäneet evoluutioteoreettisen ihmistutkimuksen myötä jälleen kiinnostusta myös sosiologiassa. Artikkelissani osoitan, että Westermarckin moraaliteorialla on annettavaa varsinkin keskusteluille tunteiden sosiologiasta. Tarkastelen, missä merkityksessä Westermarck katsoi moraalilla, toiminnalla ja sosiaalisuudella olevan emotionaalinen perusta. Erittelen Westermarckin käsityksiä moraalitunteiden tunnuspiirteistä ja selityksiä siitä, miksi ihmiset tuntevat tällaisia pyyteettömiltä, puolueettomilta ja yhteisiltä vaikuttavia tuomitsevia ja pal-kitsevia tunteita. On olennaista huomioida, että Westermarckin mukaan moraalin psykologinen tunnepe-rusta ja yhteisölliset ulottuvuudet ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Tämä ilmenee esimerkiksi siinä keskeisessä roolissa, jonka Westermarck antaa sympatialle ja tavoille. Vastaavasti Westermarck korostaa moraalitunteiden merkitystä sosiaalisten instituutioiden muodostumisessa, säilymisessä ja muuttumisessa.

Avainsanat: Edvard Westermarck, moraalitunteet, moraalisosioologia

JOHDANTO

Edvard Westermarck (1862–1939) työskenteli moraalitutkimuksen parissa koko elämänuransa ajan. Nykyään Westermarck muistetaan ennen kaikkea hänen darwinilaisesta selityksestään inestien välttämiseksi, mitä tukee huomattava määrä antropologista ja evoluutioteoreettista tutkimusta (esim. Wolf 1995; Wolf & Durham 2004; Lieberman, Tooby & Cosmides 2003; Wilson 1998; Fessler 2007). Harvemmin on kiinnitetty huomiota siihen, että inestiin liittyvät tuomitsevat tunteet ovat Westermarckille vain yksi esimerkki

moraalitunteiden ilmenemismuodoista.

Westermarck esitti sosiobiologiaa ja evoluutiopsykologiaa ennakoivan teorian moraalien alkuperästä ja olemuksesta. Tämä on kuitenkin tullut vain harvoin esille, vaikka hänen näkemyksiään lähellä olevaa yhteistyön evoluutiota, vastavuoroisuutta ja moraalitunteita koskeva tutkimus ja teoretisointi on muutoin hyvin vilkasta (esim. Trivers 1971; 2006; Fessler & Hailey 2003; Krebs 2008; West, Moulden & Gardner 2011). Tässä tutkimuskentässä Westermarck näyttäytyy varhaisena tieteenvälisyyttä korostavana yhteiskuntatieteilijänä,

jonka tutkimusote rakentui evoluutioteorian, psykologian ja vertailevan menetelmän kolmiyhteydelle, ja joka on kiistatta ennakoimaton monia uusdarwinismin lähtökohtia (de Waal 2006; Fry 2006; Salter 2008; Rosengren & Takala 2004).

Evoluutioteoreettisten lähestymistapojen ja yhteiskuntatieteiden lähentyminen on herättänyt myös sosiologiassa uutta mielenkiintoa Westermarckia kohtaan (esim. Sanderson 2007; 2011; Allardt 2000a; Sarmaja 2004; Roos 2008; ks. myös Ihanus 1990). Yhtä lailla Westermarckin uudelleenarvioiminen voi kytkeytyä pyrkimykseen palauttaa moraalitutkimus selvemmin julkituotuna sosiologiaan (Hitlin & Vaisey 2010). Abend (2010, 562) korostaa, että Westermarckin 1500-sivuinen suurteos *The Origin and Development of the Moral Ideas* pyrki vastaamaan nimenomaan moraalisisiologian perustaviin kysymyksiin: ”Miksi moraaliset käsitykset eroavat toisistaan niin suuresti? Entä miksi niin monissa tapauksissa vallitsee suuri yksimielisyys? Niin, miksi moraalisia käsityksiä ylipäänsä on olemassa?” (Westermarck 1906a, 1.)

Westermarck liittyy moraaliteoriassaan 1700-luvun skottilaisen valistuksen ihmisluonto- ja moraalitiedettä Darwinin evoluutioteoriaan. Westermarck (1927, 28–29) oli leimallisesti osa brittiläisen empirismin perinnettä, jonka selkeyttä ja realistisuutta hän arvosti. David Humea (1975; 1985), Adam Smithiä (1982) ja Westermarckia yhdistää näkemys moraalikäsitusten perustumisesta ihmisille luontaisiin tunteisiin. Lisäksi heidän mukaansa moraalitunteet ja -normit heijastavat kykyämme sympatiaan eli muiden tunnetilojen jakamiseen. Westermarck jatkoi näiden skottivalistuksen tunnetuimpien edustajien perinnettä tarkastelemalla *tunteita toiminnan ja sosiaalisuuden perustana*.

Mielenkiintoa Westermarckia kohtaan saattaa osaltaan lisätä 1970-luvulta lähtien voimakkaasti lisääntynyt filosofinen, historiallinen ja käyttäytymistieteellinen kiinnostus Smithin *The Theory of Moral Sentiments* -teokseen, joka ymmärretään yhä useammin myös sosiologian perustavaksi klassikoksi (esim. Barbalet 2005). Sillä on ollut ratkaiseva vaikutus

Westermarckin moraaliteorian kaikkiin keskeisiin osa-alueisiin (Pipatti 2011), mutta Smith-tutkimuksessa tämä on huomioitu vasta äskettäin. Aatehistorioitsijat Haakonssen ja Winch nostavat Westermarckin Smithin moraalitieteen jatkamisen huipentumaksi, sillä ”Westermarck kehitti sen yksityiskohdaksi sosiopsykologiseksi moraaliteoriaksi, joka voisi selittää kaikki moraalin tärkeimmät ominaispiirteet” (Haakonssen & Winch 2006, 382).

Westermarckin moraaliteoriaa lähellä olevat kysymyksenasettelut ovat alkaneet saada huomiota myös tunteiden sosiologiassa (Turner & Stets 2006). Barbalet (2011) peräänkuuluttaa Smithiin nojautuen tunteiden sosiologian suunnanmuutosta, jonka painotukset kuvaavat osuvasti myös Westermarckin tutkimusintressejä. Smithin varhaisen tunteiden sosiologian ominaispiirre on sosiaalisen toiminnan sekä sosiaalisten prosessien ja instituutioiden selittäminen *tunteisiin pohjautuvien* teorioiden kautta. Tämän huomioiminen olisi Barbaletin mukaan olennaisen tärkeää tutkimussuuntauksen kehittämiseksi, sillä toistaiseksi on liian usein operoitu päinvastaiseen suuntaan selittämällä tunteita erilaisilla kulttuurisilla tekijöillä. (Barbalet 2011.)

Lisääntyneestä kiinnostuksesta huolimatta Westermarckin moraaliteoriaa erittelevää tutkimusta ei ole sosiologian tai evolutiivisen moraalitutkimuksen piirissä tehty. Westermarckin perintö on laiminlyöty myös tunteiden sosiologian oppihistoriallisissa katsauksissa ja moraalista koskeissa keskusteluissa. Tarkastelen artikkelissani, missä merkityksessä Westermarck katsoi moraalilla, toiminnalla ja sosiaalisuudella olevan emotionaalinen perusta. Artikkelin kantavana teemana on osoittaa ja tuoda aikaisempaa selvemmin esiin, että Westermarck ei korostanut yksipuolisesti moraalien psykologista tunneperustaa, vaan katsoi yksilöiden tunteiden ja moraalien yhteisöllisten ulottuvuuksien olevan jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Tästä syystä on perusteltua puhua Westermarckin moraalisisiologiasta.

Esittelen aluksi Westermarckin moraalitutkimuksen lähtökohtia ja sosiologiaa koskevia

käsityksiä. Tämän jälkeen tarkastelen Westermarckin näkemyksiä moraalitunteiden tunnuspiirteistä sekä selityksiä siitä, miksi ihmiset tuntevat tällaisia pyyteettömiltä, puolueettomilta ja yhteisiltä vaikuttavia rankaisevia ja palkitsevia tunteita. Tapojen merkityksen huomioinnin jälkeen osoitan, että Westermarckin moraaliteoria tähtää niiden psykologisten ja sosiaalisten tekijöiden jäljittämiseen, mitkä synnyttävät ihmisissä vaikutelman heidän omien moraalikäsitystensä objektiivisuudesta (Stroup 1982, 222). Lopuksi esitän yhteenvetona Westermarckin yksilön ja yhteisön suhdetta koskevista käsityksistä.

WESTERMARCKIN MORAALITUTKIMUKSEN OHJELMA

Westermarckin näkemyksiä moraalitutkimuksen mahdollisuuksista valottaa hänen erottelunsa normatiivisen ja psykologisen etiikan välillä. Jotta etiikkaa voitaisiin pitää tieteenä, sen tutkimuskohteena ei voi Westermarckin mukaan olla normatiivinen ihanteiden arviointi tai käyttäytymisohjeiden etsiminen. Sen sijaan Westermarckin pyrkimys moraalin naturalisoimiseksi edustaa etiikkaa psykologisena tieteenä, jonka tutkimuskohteena on moraalitaju tosiasiana, eli sen alkuperä ja luonne. (Westermarck 2003[1896].)

Westermarck katsoi, että moraalin tunneperustan takia moraaliarvostelmat eivät voi olla absoluuttisesti tai objektiivisesti päteviä. Hänen moraalifilosofia kantaansa leimaa läheinen kytkeä saatavilla oleviin antropologisiin tietoihin. Tämän takia Westermarck (1932, 177) saattoi todeta, ettei mitään muuta etiikan teoriaa ole asetettu yhtä kattavaan empiiriseen testiin. Westermarckin eettisen relativismin erityinen ansio on sen osoittaminen, *miksi ihmiset kuitenkin toimivat ikään kuin yleispäteviä moraalisia totuuksia olisi olemassa* (Stroup 1984, 576).

Toisaalla Westermarck (1906b; 1927, 279) kirjoittaa käsityksestään etiikasta psykologisena ja sosiologisena tieteenalana, joskaan Westermarckin sosiologiaa ei ole aina ymmärretty. Muun muassa Durkheim (1979[1907]) syytti Westermarckia moraalin redusoimisesta yksilopsykologiaan, mikä perustuu siihen,

ettei Westermarck hyväksynyt tieteellisesti itsenäistymässä olevan sosiologian ohjelmalista vaatimusta selittää sosiaalisia ilmiöitä ainoastaan sosiaalisella. Salmelan (1998, 100) osuvan kiteytyksen mukaan Westermarck piti ”moraalia sosiaalisena, yhteisöissä syntyneenä ja kehittyneenä ilmiönä”, etsien sen selityksiperustaa ”yleiseen ihmisluontoon kuuluvista biologisista ja ennen kaikkea psykologisista tekijöistä”.

Jälkipolvien keskuudessa Westermarckin ymmärtämistä ei ole helpottanut myöskään se, että 1900-luvun antropologian ja sosiologian valtavirrasta poiketen Westermarck ei erottanut yhteiskuntaa ja kulttuuria ihmisen biologisista ja yhteisistä psykologisista ominaisuuksista irrallisiksi holistisiksi kokonaisuuksiksi (esim. Westermarck 1921, 10, 17–18; 1936, 225–228, 237–239). Samalla hän kuitenkin katsoi, että ihmistieteiden eri aloilla voidaan myös keskittyä eri selitystasaille (Westermarck 1897, 123–124).

Suomalaisen toisen maailmansodan jälkeisen ”modernin sosiologian” piirissä Westermarckia pidettiin paitsi metodologisista myös tutkimuskohteisiin liittyvistä syistä pikemminkin sosiaaliantropologina kuin sosiologina. Syynä oli se, ettei Westermarck rajannut sosiologian alaa modernisoituvan yhteiskunnan tutkimiseen, vaan hän ajatteli, että ”sosiologia on sosiaalisten ilmiöiden tiede sanan laajimmassa merkityksessä”, sisältäen myös sosiaaliantropologian. Hänen mukaansa ”sosiologian tehtävä on selittää sosiaalisia ilmiöitä, etsiä niiden syitä ja osoittaa, miten ja miksi ne ovat syntyneet”. (Westermarck 1908a, 24–27.) Tähän hän pyrki sosiaalisten instituutioiden vertailevalla tutkimuksella, tarkoittaen sosiaalisella instituutiolla yhteisöllisesti sanktioituja tekoja ja sosiaalisten suhteiden muotoja. Westermarckin moraaliteorian perinteisimmän sosiologisena ulottuvuutena onkin pidetty yhteisön tavoille ja sanktioille annettua keskeistä roolia (Allardt 2000a, 303).

Kun Westermarck kirjoittaa moraalikäsitysten alkuperästä, alkuperällä ei tarkoiteta yritystä löytää niiden kronologisesti ensimmäisiä historiallisia tapauksia. Alkuperä viittaa ennen kaikkea niihin *sosiopsykologisiin* yhteyksiin,

joissa moraalikäsitteet syntyvät ja jotka pitävät niitä yllä. (Fletcher 1982, 207.) Westermarckin ensisijainen tavoite oli niiden psykologisten ja sosiologisten perustekijöiden löytäminen, jotka jäsentävät moraalisia arvostelmia kaikkien ryhmien keskuudessa (Salmela 2003, 414).

Laajemmin Westermarck tarkoittaa alkuperällä sosiaalisten ilmiöiden ”syiden etsimistä, olivat nämä syyt luonteeltaan millaisia tahansa” (Westermarck 1936, 237). Westermarck käyttää käsitteitä ”alkuperä” ja ”syy” usein toistensa synonyymeinä, jolloin alkuperät samastetaan niiksi selityksiksi, miksi jotkut tavat tai muut sosiaaliset instituutiot ovat olemassa (Ginsberg 1982, 5–6). Kyse ei ole niinkään historiallisista selityksistä (vrt. Suolinna & Lagerspetz 2004), vaan Westermarck pyrki ennen kaikkea tunnistamaan sosiaalisia instituutiota – esimerkiksi omistusoikeuskäsityksiä ja rankaisemista sosiaalipsykologisena ilmiönä – *ylläpitäviä emotionaalisia tekijöitä*. Westermarck piti evoluutiossa valikoituneita tunnevalmiuksia myös perheenmuodostuksen ja perheenjäsenten välisten suhteiden perustana.

Westermarckin usein moitittu yksilökeskeisyys on seurausta kiinnostuksesta niihin vaikutuksiin, joita myötäsytymisillä psykologisilla taipumuksilla on käyttäytymiseen ja sosiaalisuuteen. Hän myös katsoi, että moraalista koskevan teorianmuodostuksen tulee huomioida eläinten käyttäytymisen tutkimus ja lajien väliset vertailut. On olennaista ymmärtää, että Westermarck pysytteli yksinomaan biologisen evoluutioteorian piirissä. Toisin kuin esimerkiksi Spencer, Durkheim ja myöhemmät rakennefunktionalistit, Westermarck ei käyttänyt yhteiskunnista ja niiden kehityksestä biologiasta lainattuja organismianalogioita, joita hän piti sosiologialle haitallisena (Westermarck 1897, 127; 1936, 239). Lisäksi hän kiisti varhaisimmista teksteistään lähtien 1800-luvun kulttuurievolutionististen antropologien oletukset yksilinjaisista yhteiskunnallis-institutionaalisista kehitysvaiheista (Westermarck 1936, 236; vrt. Stocking 1995, 155, 159).

Useimmista aikalaisistaan poiketen Westermarck ymmärsi jo 1880-luvun lopulla, että

lamarckistiset oletukset hankittujen ominaisuuksien periytyvyydestä ovat todennäköisesti virheellisiä. Westermarck piti nimenomaan perinnöllisten fyysisten ja psyykkisten ominaisuuksien muunteluun kohdistuvaa luonnonvalintaa evoluutioprosessin mekanismina. (Westermarck 1927, 82; 1891, 220–224, 236–240; 1897, 116–122; Bowler 1983.) Allardt (1997, 96) on esittänyt, että Westermarckin evoluutiota koskevissa käsityksissä olisi tapahtunut vuosien varrella lukuisia muutoksia. Tosiasiassa Westermarck sovelsi evoluutioteoriaa koko tuotannossaan tässä nimenomaisessa merkityksessä, vaikka sen painoarvo eri yhteyksissä vaihtelee.

RANKAISEVAT JA PALKITSEVAT TUNTEET MORAALIN PERUSTANA

Westermarckin moraaliteorian lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan moraaliset arvostelmat, jotka ovat myös monien tapojen ja lakien osatekijöitä, perustuvat viime kädessä *moraalisen hyväksynnän* tai *moraalisen paheksunnan* tunteille. Kyse ei ole siitä, etteivätkö myös muut tunteet saisi ihmiset esittämään moraaliarvostelmia. Olennaista on se, ”onko olemassa joitakin nimenomaisia tunteita, jotka ovat johtaneet hyvän ja pahan, oikean ja väärän, ja kaikkien muiden *moraalisten käsitteiden muodostumiseen*, ja joita voidaan siitä syystä asianmukaisesti nimittää moraaliseksi tunteiksi” (Westermarck 1932, 62, kurssiivi lisätty).

Nämä kaksi perustavaa moraalitunnetta kuuluvat laajempaan *retribuutiivisten eli ansioperiaatteellisten tunteiden luokkaan*. Moraalitunteet eivät ole ainoastaan mielihyvän ja mielihänen tunteita, vaan retribuutiivisuus viittaa siihen, että ne ovat lisäksi *rankaisua vaativia tai hyvää tekoa kiittäviä*. Moraaliseen hyväksyntään sisältyy halu palkita hyvä hyvällä, eli esimerkiksi halu vastata ystävälliseen suhtautumiseen samalla tavalla tai avunsaantiin avunannolla. Moraalinen paheksunta on puolestaan rankaisemiseen motivoiva tunne, johon sisältyy vaistomainen halu tuottaa mielihäntä sille, joka on itse aiheuttanut jollekulle mielihäntä. Moraalinen paheksunta on läheistä sukua *suuttumukselle* ja *kostonhalulle*, jotka ovat

ei-moraalisia retributiivisia tunteita. Moraalinen hyväksyntä hyväntahtoisena tunteena on puolestaan sukua *kiittollisuudelle*. (Westermarck 1906a, 21–22.)

Vaikka tunteiden ilmaisutavat ja kohteet voivat vaihdella ajallisesti, paikallisesti ja yksilöllisesti, Westermarck piti kaikkia retributiivisia tunteita universaaleina. Taipumus tuntea näitä tunteita ilmaisee evoluutiossa kehittyneitä mielenrakennetta, koska luonnonvalinta on suosinut niiden motivoimaa käyttäytymistä (Westermarck 1932, 69). Moraalitunteiden retributiivisuus on hyvin perustava mielenvalmius, jonka toimintalogiikka heijastuu näkyvästi moraalikäsityksiin ja -käytäntöihin, kuten esimerkiksi vastavuoroisuuden normiin ja erilaisiin uskonnollisiin opinkappaleisiin. Samoin virallisen seuraamusjärjestelmän luonne ja toiminta perustuu etäisellä tavalla Westermarckin käsittelemiin moraalitytteen tunteisiin, mutta sen logiikat pyrkivät osin myös hallitsemaan moraalitytteen tunteita ja omankädenoikeutta (Kivivuori 2011, 23).

Tuomitseville ja palkitseville moraalitytteen tunteille on ominaista, että ne *suuntautuvat aina siihen elävään olentoon, jota pidetään mielihyvän tai mielihyvän aiheuttajana*. Samalla tavoin loukatun tai ärsytetyn eläimen, erityisesti kädellisten, suuttumus kohdistuu todelliseen tai oletettuun loukkaajaan. (Westermarck 1906a, 22, 37, 314.) Nimenomaan moraalitytteen tunteiden retributiivisen luonteen takia koemme häiritsevänä, jos uhrautuva hyväntekijä kohtaa kiittämättömyyttä ja varsinkin, jos pahantekijä ei saa jonkinlaista rangaistusta. Tarkemmin moraalitytteen tunteet kohdistuvat tulkinnoillemme toiminnan intentiosta.

Tästä syystä vahinkoihin tai tekoihin, joihin toimijasta riippumattomat syyt ovat ratkaisevasti vaikuttaneet, ei yleensä liity niin voimakasta paheksuntaa kuin tahalliseen tekoon. Emme myöskään tunne kiittollisuutta, jos olemme jonkun hyvän teon kohteena ainoastaan sattumalta, ilman nimenomaista tarkoitusta. Kuitenkin myös vahingot herättävät moraalista paheksuntaa, jos huolimattomuutta pidetään liiallisena. Samalla Westermarck tunnistaa teon seurausten suuren vaikutuksen moraaliarvostelmiin, koska ihmiset reagoi-

vat voimakkaammin siihen, mitä tosiasiasa tapahtuu. Tämä välittyy myös oikeuskäytäntöihin, sillä esimerkiksi rikoksen yrityksestä rangaistaan tavallisesti paljon lievemmin kuin toteutuneesta rikoksesta, vaikka intentio on ollut aivan sama. Vastaavasti jos hyvää tarkoitettava teko epäonnistuu, hyväntahtoisuus tekijää kohtaan on laimeampaa. (Westermarck 1906a, 205, 237–241, 247, 318.)

Joskus moraalisesti vastuunalaisena pitäminen laajenee ryhmäjäsenyyden mukaan, kuten verikostossa tai sitä muistuttavissa tapauksissa, joissa esimerkiksi vakavan rikoksen tehneen nuoren vanhempiin kohdistuu voimakasta paheksuntaa. Näissäkään tapauksissa syyllistä ei ole unohdettu, sillä tuomitsevat tunteet kohdistuvat häneen läheisesti liittyviin tahoihin. Sama pätee moraaliseen hyväksyntään, joka voi kohdistua uhrautuvan hyväntekijän lisäksi hänen lähipiiriinsä. (Westermarck 1906a, 34–35, 95.)

RETRIBUTIIVISTEN TUNTEIDEN KEHITYS

Westermarck esittää, että retributiiviset tunteet ovat valikoituneet ja yleistyneet luonnonvalinnassa, koska ne ovat mielentiloja, ”joilla on taipumus edistää niitä tunteiden yksilöiden etuja”. Ne ovat hyödyllisiä, koska rankaisemaan motivoivat tunteet ”karkottavat vaaroja ja uhkia”. Palkitsevat hyväntahtoiset tunteet saavat puolestaan korvaamaan hyvän teon samalla mitalla, jolloin ne synnyttävät vastavuoroisuutta ja ”turvaavat etuja ja hyötyjä”. Westermarckin mukaan ”moraalisen paheksunnan tunne on ihmislajin keskuudessa äärimmäisen vanha ja tapaamme sen idun alemmassa eläinkunnassakin”. Tällä hän viittaa siihen, että erityisesti rankaisevat tunteet muodostavat pitkän evoluutiohistoriallisen jatkumon, joiden alkuperää ”evolutionisti voi tuskin epäillä”. Rankaisevat tunteet, jotka kehittyivät vähitellen vaaran välttämiseen tähtäävästä refleksistä, ovat pohjimmiltaan organismin suojautumiskeinoja. (Westermarck 1906a, 40, 95, 108, 124.)

Westermarckin mukaan rankaisevat tunnereaktiot ovat kaikilla sosiaalisilla eläimillä biologisesti välittömästi tarpeellisempia, minkä takia ne ovat palkitsevia tunteita yleisempiä ja voi-

makkaampia. Tämä ero näkyy ihmisillä myös siinä tavassa, jolla *sympaattiset eli toisten puolesta koetut tunteet* ilmenevät. Toisten vaikeudet vaikuttavat meihin paljon helpommin kuin toisten menestys, mikä näkyy siinä, että vääryyksien tuomitseminen saa tavallisesti paljon voimakkaampia sävyjä kuin hyvien tekojen hyväksyminen. Lisäksi kateuden tuntemukset ovat taipuvaisia heikentämään sympaattisia palkitsevia tunteita, koska ne voivat herättää muissa ärtymystä sekä hyvän teon kohdetta että sen tekijää kohtaan. (Westermarck 1906a, 94–95, 129.)

Näistä syistä Westermarckin voi arvella kiinnittäneen enemmän huomiota paheksuntaa herättävien käyttäytymistapojen tutkimiseen. Westermarck korostaa, että *ilman moraalisen paheksunnan retributiivista luonnetta moraalista tuomitsemista ei ylipäänsä esiintyisi, eikä käsityksiä oikeasta ja väärästä olisi koskaan syntynyt* (Westermarck 1906a, 92). Moraalisen paheksunnan yleisyys ja hyväksyntää voimakkaamat ilmaisumuodot näkyvät myös siinä, että moraalisaännöt ja lainsäädäntö ovat kaikkialla tekemisissä lähinnä kieltojen ja rangaistusten kanssa (Luoma 1967, 33).

MORAALISTEN TUNTEIDEN TUNNUSMERKIT

Moraalinen hyväksyntä ja paheksunta ovat läheistä sukua niiden ei-moraalisille vastineille, eli kiitollisuudelle, suuttumukselle ja koston-tunteelle, eikä niiden erottelu ole aina tarkoituksenmukaista tai edes mahdollista. Näillä kahdella tunteella on kuitenkin omat erityiset tunnusmerkkinsä, jotka tekevät niistä moraalisia Westermarckin tarkoittamassa merkityksessä. Haakonssenin ja Winchin (2006, 383) mukaan Westermarck esitti empiirisen hypoteesin siitä, että ihmisillä on taipumus antaa juuri tietynlaisille yhteisiksi koetuille hyväksyville ja paheksuville tunteille aivan erityinen asema. Ja tämä erityinen asema on se, jota olemme alkaneet kutsua *moraaliksi*.

Ensinnäkin moraaliset tunteet ovat luonteeltaan pyyteettömiä, eli jotain tekoa pidetään hyvänä tai pahana riippumatta siitä, kohdistuiko se henkilöön itseensä. Toiseksi niitä leimaa puolueettomuus, joka on moraalitunteiden laajempi ominaisuus. Puolueettomuus

tarkoittaa, että yksilö kokee saman tunteen riippumatta hänen suhteestaan toimijaan ja teon kohteeseen. (Westermarck 1906a, 101–104.) Näin ollen retributiivinen tunne on moraalinen, jos se liittyy yleisempiin arvostelmiin siitä, kuinka *ketä tahansa* tulisi kohdella vastaavassa tilanteessa. Muussa tapauksessa kyse ei ole moraalisesta paheksunnasta, vaan henkilökohtaisesta suuttumuksesta. Vastaavasti palkitsevaa tunnetta hyväntekijää kohtaan voidaan sanoa moraaliseksi ainoastaan silloin, jos se on pyyteetöntä ja puolueetonta. Muuten se on pikemminkin henkilökohtaista kiitollisuutta. (Westermarck 1939, 7.) Moraalitunteiden tunnusmerkkien tunnistaminen ei tarkoita sitä, että ne olisivat pyyteettömiä ja puolueettomia jossakin tosiasiallisessa merkityksessä. Kyse voi olla muilta tai itseltä kätkeytystä oman edun tavoittelusta, mutta silloinkin ihmiset pyrkivät esittämään arvostelmansa pyyteettöminä. (Westermarck 1906a, 101.) Samoin puolueettomuus voi olla ”todellista tai näennäistä” (Westermarck 1932, 93).

Kolmanneksi moraalitunteiden leimalliseksi piirteeksi Westermarck mainitsee ”yleisyyden sävyn”. Kun ihmiset arvostelevat toisiaan moraalisesti, kyseessä on harvemmin pelkätään henkilökohtaisten näkemysten ilmaiseminen, vaan arvostelmalla viitataan myös *muiden ihmisten tunteisiin*. Tällä hän tarkoittaa, että tunteeseen sisältyy ”epämääräinen oletus” sen yleisestä hyväksynnästä. Yleisyyden sävy esiintyy myös silloin, kun henkilö tietää, etteivät muut tosiasiaa jaa hänen käsitystään: ”Tällöinkin hän kokee, että muut *tuntisivat* samoin, jos he vain olisivat yhtä hyvin perillä teosta ja sen kaikista asianhaaroista kuin hän, ja jos heidän tunteensa olisivat samalla yhtä jalostuneet kuin hänen omansa” (Westermarck 1906a, 6, 104–105).

Tämänkaltainen sävy leimaa moraalitunteita yleisesti esiintyvänä (*public*) tunteina tai ”yhteisöemootioina” (Ihanus 1990, 225). Samanlaisesta taustasta tulevat ihmiset ovat taipuvaisia tuntemaan samoja tunteita samankaltaisissa tilanteissa, ”eikä tällaista yleisyyden sävyä ole koskaan puhtaasti henkilökohtaisissa kiitollisuuden tai koston tunteissa” (Westermarck 1906a, 105). Suuttumuksen ollessa moraalista henkilö kokee, että *kuka tahansa* tuntisi

samassa asemassa vastaavanlaista oikeutettua suuttumusta. Muut retributiiviset tunteet eivät ole samalla tavalla yleistettävissä, sillä ne liittyvät enemmän omiin etuihin. Tätä kuvaa hyvin se, että omasta tilanteesta kumpuava kiitollisuutta tai kostonhalua on vaikeampi perustella tai puolustaa vetoamalla muihin tai yleiseen etuun, koska muut eivät yhtä helposti samastu tällaisiin tunteisiin.

Pyyteettömyys, puolueettomuus ja yleisyys moraalitunteiden empiirisinä tunnuspiirteinä tekevät subjektiivisesta tunnereaktiosta yhteisöllisen, sosiaalisen ilmiön (Wolf 2008, 194). Moraalikäsitysten sosiaalinen pakottavuus ilmenee siinä, että ”meidän sallitaan pitää omat yksityiset mielipiteemme siitä, mikä meistä on kaunista, mutta ei niin helposti siitä, mitä pidämme hyvänä ja pahana” (Westermarck 1906a, 14). Harvat asiat herättävät ihmisissä voimakkaampaa paheksuntaa kuin moraaliiin liittyvät erimielisyydet (Westermarck 1932, 161).

MORAALITUNTEIDEN ALKUPERÄ

Westermarck antaa useita selityksiä edellä käsiteltyjen tunnuspiirteiden alkuperästä, mitkä erottavat moraalitunteet muista retributiivisista tunteista. Tässä yhteydessä alkuperä tarkoittaa niiden *sosiaalisten tilanteiden tunnistamista, missä näitä tunteita tyypillisesti esiintyy*. (Westermarck 1906a, 108.) Westermarckin mukaan tunnereaktiot voivat saada nimenomaan pyyteettömän eli omasta edusta riippumattoman sävyn ainakin kolmenlaisissa olosuhteissa.

Ensimmäkin moraalista hyväksyntää ja paheksuntaa tunnetaan usein sympatian eli toisen asemaan eläytymisen välityksellä. Westermarck (1898, 306) kirjoittaa:

Ihminen on luonnostaan sekä myötätuntoinen että rankaiseva. Kun näemme kanssaihmistämme loukattavan (...), tunnemme itse mielihäpä ja suuttumusta, ja vaikka emme itse olleet teon kohteita, haluamme että syyllistä rangaistaan. Tämä yksinkertainen rankaisevien tunteiden ja sympatian yhdistelmä on ollut äärimmäisen tärkeä moraalitajunnan muokkautumiselle – äärettömän paljon tärkeämpi kuin minkäänlainen yhteiskunnallisen hyödyn kalkylointi.

Sympatiassa ei ole kyse pelkästään kyvyttämme asettua toisen asemaan ja jakaa toisen tunne, eli nykykielellä empatiasta. Toisin kuin empatiaan, sympatiaan liittyy aina hyvän- tahtoinen, myötätuntoinen suhtautuminen toisen tilaan ja hyvinvointiin. (Westermarck 1906a, 110.) Westermarckin mukaan sympatian taustalla ovat erityiset altruistiset tunteukset (*altruistic sentiment*), jotka rajoittuivat ihmislajin varhaisemmassa historiassa perhe- ja lähiyhteisöjen sisälle. Nämä ihmisiä yhteen liittävät hyvän- tahtoiset tuntemukset ohjaavat sitä, kuinka voimakkaasti sympatiaa tunnetaan ja keihin kaikkiin moraalisaantöjä sovelletaan. (Westermarck 1932, 96–97, 100–104.) Näin ollen sellaisille ihmisille tehdyt teot, joiden tunteita tai tilannetta kohtaan emme tunne altruististen tuntemusten tukemaa sympatiaa, eivät herätä meissä samalla tavalla moraalista paheksuntaa. Altruististen tunnetaitumusten yksilöllisestä vaihtelevuudesta johtuen ihmisillä on perustavanlaatuisesti eriäviä käsityksiä esimerkiksi siitä, millä tavoin eläimiä tulisi kohdella.

Sosiaalisten yksikköjen koon kasvun ja kansakäymisen lisääntymisen myötä moraalisaantöjen soveltaminen on laajentunut sisäryhmän, esimerkiksi klaanin, heimon tai kansan, parista laajemmalle. Vaikka Westermarck uskoi moraalisen kehän laajenemisen jatkuvan myös tulevaisuudessa, hän huomioi, että ihmiset ovat luonnostaan mieltyneitä sellaisiin tottumuksiin ja ajattelutapoihin, jotka ovat samanlaisia kuin heidän omansa. Tästä syystä sosiaalinen eristyneisyys, ulkonäön, kielten ja tapojen erilaisuus sekä epäluuloiset, jopa vihamieliset asenteet kaventavat altruististen tuntemusten ilmenemisalaa. (Westermarck 1908b, 198, 228, 743–744.)

Toiseksi moraalisia tunteita ilmenee suorina reaktioina muissa havaittaviin tunteisiin. Ihmisjoukossa yksilöön voi tarttua muiden vihaisuus tai halveksunta, vaikkei hän edes tiedä, mikä on saanut tuon tunteen aikaan. Tämänkaltaiset ihmisistä toisiin siirtyvät ja ryhmässä leviävät tuomitsevat tunteet ovat hyvin keskeisiä moraalikäsitysten alulle panijoita ja välittäjiä. Ihmiset ovat myös taipuvaisia yhtymään kunnioittamiensa tai ylempiarvoisina pitamiensä tahojen paheksuntaan. (Wester-

marck 1906a, 114–115.) Nämä tekijät voivat osaltaan selittää erilaisten ryhmässä tehtävien julmuuksien esiintymistä.

Kolmanneksi monien moraaliarvostelmien perustana ovat välittömät vastenmielisyyden tuntemukset. Esimerkiksi homoseksuaalisuuden tuomitseminen on Westermarckin mukaan seurausta juuri tästä. Myös näissä tapauksissa *sympatia* voimistaa paheksuntaa, jos yksilö huomaa, että muut tuntevat samaa inhoa. Moraalinen paheksunta ei useinkaan tarvitse herättäjäkseen vääryyden tapahtumista, vaan makuun, tapoihin ja mielipiteisiin liittyvät poikkeamat sekä ylipäänsä kaikki epätavallinen, uusi ja vieras herättävät ihmisissä helposti vastenmielisyyttä ja paheksuntaa. Tämä puolestaan johtaa usein käsitykseen, että ne ovat vääriä. (Westermarck 1906a, 116; 1932, 107.)

Tämänkaltaiset tuntemukset ovat hyvin olennainen osa moraalikäsitysten muodostumista, koska ”yleisesti tunnetut vastenmielisyyden tunteet johtavat helposti moraalisena paheksuntaan ja kieltäviin tapoihin ja lakeihin” (Westermarck 1932, 249, kursivointi lisätty). Westermarckin näkemykset ovat yhdenmukaisia viime vuosina esiin nousseen intuitionistisen moraali-psykologian kanssa, jonka mukaan sanallisesti ilmaistut moraaliarvostelmat ovat pitkälti tunteiden rationalisointeja, joissa ensisijaisille tunnereaktioille pyritään antamaan jälkikäteen perusteluja ja oikeutuksia (Haidt 2001).

Puolueettomuuden ja yleisyyden sävy moraalitynteiden tunnuspiirteinä riippuvat puolestaan juuri siitä, missä määrin muut ovat taipuvaisia reagoimaan samankaltaisella tunteella samanlaisessa tilanteessa (Westermarck 1906a, 117–118). Palkitsevat ja tuomitsevat tunteet ovat moraalisia, kun ne ovat tietyn ryhmän jakamia tietyissä tilanteissa tai ainakin kun yksilö kokee, että muiden *tulisi* tuntea samoin. Omien reaktioiden kokeminen oikeutettuna kytkee moraalitynteet puolestaan tapoihin ja sääntöihin, ”koska ne ovat ikään kuin ulkoisia kriteereitä sille, miten muut samassa asemassa tuntisivat, ajattelisivat ja kokisivat” (Takala 1998, 19).

Niinpä Westermarck esittää, että moraalisen paheksunnan ominaispiirteitä on esittä-

vä myös sen yhteydestä tapoihin. Tällä hän viittaa siihen tosiasiaan, että moraalitynteet koetaan usein puolueettomiksi, kun ne ovat yhdenmukaisia ryhmässä vallitsevien tapojen kanssa. (Westermarck 1906a, 120–121.) Usein vakiintuneet tavat määräävätkin sen, mitä pidetään oikeana ja vääränä. Tavaille annettu keskeinen merkitys osoittaa, että Westermarck kytki moraalikäsitykset kiinteästi niiden sosiaalisiin yhteyksiin.

TAPOJEN VAIKUTUKSESTA

Westermarck (1906a, 118) määrittelee tavat (*customs*) yleisiksi tottumuksiksi (*public habits*), jotka vallitsevat tietyn ihmisryhmän – heimon, kansakunnan, yhteiskuntaluokan tai arvoaseman – keskuudessa. Eräässä esitelmässään Westermarck (1912) erittelee lyhyesti niitä seikkoja, joihin tavat voivat perustua. Yksi niistä on se, että ”tietynlainen toiminta saattaa tulla tavalliseksi yhteiskunnassa enemmän tai vähemmän sokean vaiston vaikutuksesta”. Tämä viittaa siihen, että monet tavat ovat saaneet alkunsa yhteisesti koetuista tuomitsevista tai vastenmielisyyden tunteista. Toisten tapojen perustana ovat maagiset, uskonnolliset tai toiminnan oletettuun hyödyllisyyteen liittyvät käsitykset. Tapojen syntyyn, säilymiseen ja jatkumiseen sukupolvien yli vaikuttaa myös ihmisten voimakas matkimistaipumus sekä ”tavan oma voima, eli voima, joka sisältyy yhteiskuntatapaan tottumuksena”. (Westermarck 1912, 2–3.)

Kun näemme toisten toimivan tietyllä tavalla, olemme taipuvaisia toistamaan esimerkiksi. Vastaavasti toimiessamme tietyllä tavoin meihin jää taipumus toimia samoin samanlaisten olosuhteiden vallitessa. Näin toiminta totunnaistuu, ja ”tavoista tulee eräänlaisia yhteiskunnallisia refleksijä”. ”Nähdäksemme esimerkin tavan voimasta meidän tarvitsee ainoastaan ajatella pelkoa, jota epätavallinen menettely herättää useimmissa meissä, esimerkiksi erikoisella tavalla pukeutuminen tai tavaksi tulleesta poikkeaminen jossakin pikkuseikassa, joka kuuluu seuraelämän etikettiin.” Tämänkaltaiset tekijät lisäävät yksilöiden toiminnan konformisuutta. (Westermarck 1912, 3–4.)

Moraalikäsitysten kannalta on olennaista, että ”tavat ovat seurausta kollektiivisista mielentoinninnoista paljon syvemmissä merkityksessä kuin ollen pelkästään käyttäytymisen totunnaista toistuvuutta” (Westermarck 1936, 237–238). Tavat eivät ole vain yleisiä ja yhteisöllisiä tottumuksia, vaan *ne ovat myös käyttäytymistä ohjaavia sääntöjä, joiden rikkominen herättää helposti yleistä paheksuntaa*. Nämä sanktiot ylläpitävät tapoja, vaikkei teko itessään ilman tavan sääntelyä synnyttäisikään paheksuntaa. Lisäksi vakiintuneissa oloissa ihmisten suuri enemmistö käsittää tavat puolueettomiksi ja moraalisesti oikeiksi *omasta asemastaan riippumatta*, mikä on keskeinen yhteiskunnallisen vakauden selittäjä. (Westermarck 1906a, 118–121.)

Westermarck tekee olennaisen tarkennuksen huomauttamalla, että kaikki tavat eivät ole moraalisesti latautuneita eli noudattamista velvoittavia (”not every public habit is a custom, involving an obligation”). Kaikissa yhteiskunnissa esiintyy tapoja, jotka useimmat periaatteessa tuomitsevat, mutta jotka ovat kuitenkin hyvin tavallisia. Tällöin tavat useimmiten käyvät sallitusta tai niistä poikkeaminen ei ainakaan herätä erityisen aitoa paheksuntaa. (Westermarck 1906a, 159.)

TUNTEIDEN JA ARVOSTELMIEN SUHDE

Vaikka Westermarck katsoi moraaliarvostelmien alkuperän olevan tunteissa, hänelle on selvää, että tunteiden ilmeneminen ja sen myötä moraaliarvostelmat ylipäänsä riippuvat oleellisella tavalla tilannetulkinnasta, tiedon ja harkinnan tason vaihtelusta sekä todellisuutta koskevista uskomuksista. Tässä merkityksessä tunteilla on ”kognitiivinen perusta”. (Westermarck 1932, 59–60, 196.) Westermarckin mukaan:

tunteet ovat kognitioiden, kuten aistihavaintojen tai ajatusten, determinoimia. Tämän vuoksi tunteet vaihtelevat sen mukaan kun kognitiot vaihtelevat, ja kognition luonne voi hyvin suurelta osin riippua harkinnasta tai ymmärryksestä. Jos joku kertoo meille valheen, olemme taipuvaisia närkästyämään. Mutta jos harkinnan seurauksena ymmärrämme hänen motiivinsa hyväntahtoiseksi, (...) paheksuntamme haihtuu ja voi jopa muuttua hyväksynnäksi.

Siten muutos kognitiossa tai ajatuksissa on aiheuttanut muutoksen tunteissa. (Westermarck 1908b, 744.)

Westermarck ei edusta yksioikoista emotivismita, jonka mukaan moraaliarvostelmat ilmaisevat suoraan esittäjän tunteita. Niitä voidaan esittää ”kokematta lainkaan mitään tunnetta”, kuten jatkuvasti tapahtuukin. Westermarck ei myöskään väitä, että juuri moraalisen hyväksynnän ja paheksunnan tunteet saivat ihmiset lausumaan moraaliarvostelmia. Näin voi toki olla, mutta ”on luonnollisesti monia erilaisia tunteita, jotka voivat tehdä niin”. (Westermarck 1932, 62, 114.)

Kuten edellä mainitsin, Westermarck piti keskeisenä sen kytkennän osoittamista, mikä näillä kahdella perustavalla moraalitytöllä on moraaliarvostelmissa käytettäviin käsitteisiin. Hänen mukaansa tyypilliset tilanteet, joissa moraalikäsitteitä käytetään, osoittavat, että käsitteet ”huono”, ”paha”, ”pahé”, ”väärä”, ”pitää”, ”velvollisuus”, ”oikea”, ”oikeudenmukainen” ja ”epäoikeudenmukainen” perustuvat pohjimmiltaan moraalisen paheksunnan tunteelle, kun taas käsitteet ”hyvä”, ”hyveellinen” ja ”ansiokas” perustuvat moraalisen hyväksynnän tunteelle. Tätä ei ole tarkoitettu analyttisen filosofian loogiseksi merkitysanalyysiksi, vaan psykologiseksi selitykseksi siitä prosessista, jonka myötä moraalikäsitteitä on alettu käyttää (Stroup 1982, 220; Salmela 2003, 415; Sarmaja 2004). Westermarck (1906a, 131) piti tämän osoittamista tärkeänä, sillä jos oletus retributiivisten moraalitytöiden olemassaolosta on oikea, jokaisen näistä käsitteistä tulee perustua niihin. On kuitenkin selvää, että Westermarckin teoria voi osoittaa moraalien ja oikeudellisten käsitysten keskeisen synty lähteen, vaikka kaikki moraalikäsitteet eivät juontuisikaan viime kädessä näistä kahdesta perustunteesta (Takala 1998, 20).

Westermarck pyrki osoittamaan, että ihmisillä on taipumus muodostaa moraalikäsitteitä hyvin yhtenäisellä tavalla. Hän on tietoinen, että emme useinkaan puhu tunteistamme sanoessamme jotakin tekoa oikeaksi tai vääräksi, vaan tekoon kuuluvista ominaisuuksista. Olennaista on, että ”olemme tottuneet kut-

sumaan niitä sellaisiksi, koska ne ovat herättäneet moraalitunteita joko meissä itsessämme tai niissä ihmisissä, joilta olemme oppineet kyseisten käsitteiden käytön”. Monet tietynlaiseen toimintaan kohdistuvat moraaliset leimat opitaan itse kielen mukana. Kun moraalikäsitteiden merkitys ja ala on opittu, niitä voidaan käyttää ilman tunteiden läsnäoloa. (Westermarck 1932, 114–115; ks. myös Mackie 1967.)

Nämä näkemykset voidaan vetää yhteen seuraavasti. Westermarck osoitti antropologisilla vertailuilla monien moraalijä ja oikeuskäsitysten olevan hyvin vaihtelevia. Tästä tosi-seikasta huolimatta hän katsoi, että kaikkien ryhmien tavoissa käyttää moraaliiin liittyviä käsitteitä on paljon yhteistä: ”Näitä käsitteitä ilmaisevia nimityksiä on alun perin käytetty – edelleenkin niitä käytetään jatkuvasti sillä tavoin – ilmaisemaan suoraan tällaisia tunteita, jotka kohdistuivat ne herättäneisiin ilmiöihin” (Westermarck 1906a, 4, kursivointi lisätty). Lisäksi eri kulttuurien keskeiset moraalikäsitteet muistuttavat suurelta osin toisiaan, sillä ihminen kuuluu kaikkialla samaan lajiin ja reagoi siitä syystä usein samalla tavoin samankaltaisiin tapahtumiin (Westermarck 1921, 17; 1932, 197).

Moraalisia arviointeja ilmaisevat käsitteet ovat viime kädessä tietynlaisen toiminnan herättämien tunteiden yleistäyksiä (Westermarck 1932, 90). Tavoissamme käyttää moraalikäsitteitä on kiistatta jälkiä niiden emotionaalisesta alkuperästä. Kuitenkin kun Westermarck kirjoittaa käsitteiden ja arvostelmien suhteesta moraalisiin tunteisiin, hän käyttää usein sanaa ”pohjimmiltaan” korostaakseen yhteyden välillisyyttä, eikä tätä voi painottaa liikaa. Näin ollen abstraktit käsitteet eivät ilmaise tunteita sellaisinaan, vaan ne koostuvat tunteiden, tiedollisten tekijöiden ja objektiivoinnin yhdistelmästä. (Stroup 1982, 195–196.)

TUNTEIDEN OBJEKTIVOINTI

Ratkaisevan tärkeä syy moraalitunteiden pyyteettömälle, puolueettomalle ja yleiselle luonteelle on se, että ihmisillä on voimakas taipumus kääntää omat subjektiiviset kokemuksensa ulkoisiksi, objektiivisiksi koetuiksi

tosiasioiksi. Westermarck piti tätä tärkeimpänä selityksenä sille, että omia moraalikäsitteitä pidetään helposti yleispätevinä tai ainakin oikeampina kuin muiden. Kyse on taipumuksesta heijastaa tai tulkita moraalitunne sen kohteen, joka sai tunteen aikaan, aidoksi ominaisuudeksi. Tämä tapahtuu attribuomalla itsestään selviltä tuntuvia moraalisia ominaisuuksia ihmisiin, tekoihin ja ilmiöihin. Kun arkiarjattelumme mukaisesti sanomme esimerkiksi varastamista vääräksi, tarkoitamme, että vääräys on kyseisen teon ominaisuus. Kuitenkin todellisuudessa kyse on paheksunnasta, joka meissä herää tai johon muuten viittaamme. (Westermarck 1932, 49, 114–117, 231.)

Muun muassa tässä näkyy Humen suuri vaikutus Westermarckin moraaliteoriaan (Stroup 1982, 144). Yhteistä Humelle (1975, 291–294; 1985, 520–521), Smithille (1982, 164–165) ja Westermarckille on myös se, että he eivät rajanneet objektiivointia ilmiönä pelkästään moraalien alueelle, vaan heidän mukaansa myös erilaisissa aistihavainnoissa ja esteettisissä arvioinneissa mielen tuottamia tiloja attribuoidaan kohteiden aidoksi ominaisuuksiksi. Westermarck kuvaa tätä seuraavasti:

Tekoja sanotaan hyväiksi tai huonoiksi niiden tunteiden perusteella, joita ne herättävät, aivan kuten auringonpaistetta kutsutaan lämpimäksi ja jäätä kylmäksi niiden aistivaikutelmien mukaan, joita koetaan... (1906a, 4).

Westermarckin mukaan moraalikäsitteet koetaan objektiivisena, kokijan tunteista riippumattomana osana todellisuutta myös siksi, että ihmismielen rakenne on kaikkialla samanlainen. Ihmiset yleistävät moraaliarvostelmiaan, koska he olettavat, että sama asia saa aikaan samanlaisen vaikutelman myös muiden ihmisten mielissä. (Westermarck 1906a, 8; 1932, 49–50.) Usein oletus onkin suunnilleen oikea, sillä muutoin taipumusta objektiivoida subjektiivisia tuntemuksia yhteisesti koetuiksi ei esiintyisi (Stroup 1984, 579). Lisäksi lasten kasvatusta, voimakas taipumus konformismiin, tapoja ja lakeja ylläpitävät sanktiot, uskonnolliset ja suurten moraaliopeettajien ilmoitukset sekä omatunnon voima vaikuttavat yleispäteviksi koettujen moraalikäsitteiden muodostumiseen (Westermarck 1932, 49–52). Näiden

tekijöiden seurauksena ”uskomus maailman moraaliseen järjestykseen on tuskin saanut vähemmän tiukkaa otetta ihmismielestä kuin uskomus luonnonlakien mukaiseen järjestykseen” (Westermarck 1906a, 14).

YKSILÖLLISEN JA YHTEISÖLLISEN VUOROVAIKUTUS

Edellä tehdyt huomautukset moraalitunteiden alkuperästä, tapojen vaikutuksesta ja objektivoinnista tekevät ymmärrettävämmäksi Westermarckin (1906a, 117–118) näkemyksen, jonka mukaan ”yhteiskunta on moraalitajunnan syntypaikka. Ensimmäiset moraaliset arvostelmat eivät ilmaisseet yksilöiden yksityisiä tunteita, vaan tunteita, jotka olivat yhteisiä koko yhteiskunnalle”. Westermarck esittää, että moraalitajunta on muotoutunut evolutiivisena prosessina tietyillä psykologisilla ominaisuuksilla varustettujen yksilöiden vuorovaikutuksessa.

Yhteisöllinen elintapa ja siihen kytkeytyvät yhteiset tunteet normien rikkojia ja ympäristön uhkia kohtaan kehittyivät luonnonvalinnan kautta, koska tunteet suojelivat ryhmän jäsenten yhteisiä etuja ja edesauttoivat yksilöiden selviytymistä (Westermarck 1908b, 196–197; 1912, 60). Tämä *sympatia*, emotionaalinen reagoiminen toisiin kohdistuviin tekoihin, on ensisijaisena perustana monille tavoille ja laeille, jotka säätelevät yhteiskuntien jäsenten keskinäisiä suhteita:

Tapa vaatii heitä kunnioittamaan toistensa henkeä ja omaisuutta, se kieltää vahingoittamisen ja varkauden. Miksi? Varsinaisesti siksi, että muut yhteiskunnan jäsenet tuntevat *sympatiaa* kärsivää kohtaan, paheksuvat vääryyttä, vihastuvat loukkaajalle. Tämä yhteiskunnan yleinen paheksuminen on alkuperäinen, tyypillinen muoto moraalisesta paheksunnasta. (Westermarck 1912, 61–62.)

On tärkeää ymmärtää, että Westermarck katsoo moraalijärjestelmiä synnyttäneiden ja ylläpitävien psykologisten tekijöiden olevan *edelleen* läsnä kaikessa sosiaalisessa elämässä. Lisäksi nimenomaan ”yhteiskunta on se koulu, jossa ihmiset oppivat erottamaan hyvän ja pahan. Opettaja on yhteiskunnan tapa ja opetus on kaikille sama” (Westermarck 1906a, 9).

Tavat ja yleinen mielipide eivät kuitenkaan koskaan kata moraalin koko alaa. Moraalikäsitysten muuttuminen voi tapahtua sen kautta, että yksilöt tai ryhmittymät alkavat kritisoida vakiintuneita tapoja ja käsityksiä *omien moraalitunteidensa* perusteella. Niissä ilmenee sama pyyteettömyyden ja puolueettomuuden sävy, sillä ”ne tunteet, joista heidän yleisen mielipiteen vastustuksensa nousee, voivat olla luonteeltaan täsmälleen samanlaisia kuin koko yhteiskunnan tuntema hyväksyminen ja paheksuminen” (Westermarck 1906a, 122, 160).

Moraalin tunneperustasta ja yhteisöllisistä ulottuvuuksista voidaan tehdä seuraavanlainen yhteenveto. Westermarck esitti teorian siitä, miten moraalikäsitykset syntyvät ja miten ne ovat sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä. Vaikka moraalin syntypaikka on yhteiskunta, moraalijärjestyksen ja oikeuskäsitysten syntylähde on aina yksilöiden tuntemissa hyväksynnän ja paheksunnan tunteissa. Ihmiset reagoivat usein samalla tavoin samankaltaisissa yhteyksissä, koska he ovat emotionaalisilta taipumuksiltaan hyvin samanlaisia ja he ovat omaksuneet samoja tapakulttuurisia normeja. Kun näin tapahtuu ja tunnereaktio on retributiivinen, eli rankaisua vaativa tai hyvää tekoa kiittävä, tunnetta voi pitää moraalisenä. Ihmisten reaktioiden yhdentyminen tai ainakin yksilön oletus siitä antaa tunteelle puolueettoman ja yleisen luonteen. (Stroup 1982, 173; Wolf 1995, 511.)

Tämä yksilön ja yhteisön vuorovaikutus antaa selityksen sille, miten yksilöllisistä tunteista tulee yhteisiä, ja kuinka ne objektivoidaan koko yhteisön moraaliksi. Tämän avulla voidaan myös ymmärtää, kuinka tunteisiin ja tapoihin perustuvat ja puolueettomilta vaikuttavat yhteisölliset moraalikäsitykset määräytyvät puolestaan yksilöllisistä tunteista. (Stroup 1982, 173.) Myös yksilön itse omaan käyttäytymiseensä kohdistamat moraalitunteet esiintyvät ilmeisimpinä silloin, kun tunteeeseen liittyy tietoisuus tai oletus siitä, että muut ihmiset yhtyvät siihen. Katumus ja hyvien tekojen tuottama mielihyvä ovat retributiivisia tunteita, joihin liittyy oman toiminnan arvioiminen sosiaalisten vaatimusten pohjalta. (Westermarck 1906a, 107, 124.) Näissä kai-

kissa on kyse empatiasta, kyvystä havainnoida ja arvioida paitsi toisia myös itseä muiden silmin ja muiden tunteisiin orientoituen.

LOPUKSI

Westermarckin ydinkysymys sosiologian kannalta on osoittaa, kuinka tunteet motivoivat altruistista ja rankaisevaa toimintaa, säätelevät sosiaalisuutta sekä jäsentävät sosiaalisten instituutioiden muodostumista, säilymistä ja muuttumista. Tässä pyrkimyksessä Westermarck edustaa tunteiden sosiologiaa Barbaletin (2011) peräänkuuluttamassa merkityksessä hänen käyttäessä tunteita selittävinä tekijöinä.

Westermarck esitti luonnon ja kulttuurin dikotomian ylittävän teorian institutionalisoitumisprosessista, jossa on kyse altruististen tunteiden ja sympatian välittämien moraalitunteiden institutionalisoitumisesta tavoiksi, normeiksi ja joissain tapauksissa myös laeiksi (Fletcher 1982). Toisaalta moraalien yksilöllisten ja yhteisöllisten tekijöiden vuorovaikutus ja jännite näkyvät Westermarckin mukaan siinä, kuinka edellä mainitut sosiaaliset käytännöt joutuvat muutostilaan, kun ne eivät enää vastaa ihmisten tunteisiin perustuvia moraalikäsitteitä.

Nämä kysymyksenasettelut tekevät Westermarckin moraalitutkimuksen alan laajaksi, sillä se laajenee yleiseksi tunteiden varaan rakentuvaksi sosiologiseksi jäsenyykseksi yhteiskunnan perustasta (Pipping 1982, 350; Allardt 2000a, 303). Jos halutaan korostaa Westermarckin kiinnittymistä sosiologiseen teorialaditioon, hänen voidaan sanoa esittäneen ”yhteiskunnan koossapysymistä ja inhimillistä yhteenkuuluvuutta selittävän teorian” (Allardt 2000b, 490). Samalla Westermarck on varhainen, mutta yhä ajankohtainen esimerkki evoluutioteoreettisten selitysten tuomisesta sosiologiaan, jossa nimenomaan moraalij- ja perhetunteiden evolutiivisen logiikan huomioiminen toimii edelleen luontevana väylänä.

On arvioitu, että Westermarckin moraaliteoria eroaa kaikista edeltävistä ja myöhemmistä etiikan teorioista aineistonsa ainutlaatuisen laajuuden perusteella (Salmela 1998, 51). Hä-

nen perhettä ja moraalia koskevia pääteoksia on kuitenkin pitkään pidetty ikävinä eri kulttuureja koskevien irrallisten tietojen esimerkkiluetteloina, kuten Allardt (1998, 117) on kuvannut sotien jälkeistä tulkintailma-
piiriä Suomessa. Tosiasiassa niiden esitystapa rakentuu siten, että aineistojen vertaileva käsittely, yhteenvetojen esittely ja yleinen teorianmuodostus vuorottelevat jatkuvasti. Westermarck rajoitti tarkastelunsa moraalitajunnan kannalta keskeisimpinä pitämiinsä käyttäytymismuotoihin ja tutki, kuinka niihin on eri aikoina ja eri kulttuureissa suhtauduttu. Pelkän kuvailun sijasta hän pyrki löytämään ja selittämään niitä psykologisia vaikuttimia, jotka ovat moraaliarvostelmien perustana kussakin erityisessä tapauksessa (Westermarck 1906a, 328).

Usein mainittu syy Westermarckin tutkimusperinteen heikkenemiseen ja sammumiseen 1920-luvulta eteenpäin on se, ”ettei Westermarckin tutkimustyyli antanut yhteisöille, kulttuurikonaisuuksille, yhteiskunnan rakenteelle eikä maailmansodan jälkeisille muutoksille minkäänlaista sijaa” (Allardt 1998, 116–117). Kyse voi kuitenkin olla myös siitä, että yhteiskuntatieteet tulivat kilpailevien virtausten – durkheimilaisen sosiologian, funktionalistisen ja boasilaisen antropologian sekä behavioristisen ja freudilaisen psykologian – myötä monella tapaa sokeiksi Westermarckin 1700-luvun skottivalistuksen ihmisluontotieteeseen ja evoluutioteoriaan perustavalle lähestymistavalle ja sen löydöksille.

Moraalin tunneperusta voi selittää, miksi moraalisten kysymysten tarkastelussa on vaikea päästä yksimielisyyteen. Jos käsitykset oikeasta ja väärästä ovat westermarckilaisittain itseltään selvän tuntuisia, niihin on vaikeaa ottaa etäisyyttä. Syynä on se, että ihmiset tuntevat pyyteettömiltä ja puolueettomilta vaikuttavia hyväksynnän, paheksunnan ja vastenmielisyyden tunteita, jotka kiinnittyvät yhteisöliisiin tapoihin, ja jotka objektivoidaan kohteiden ominaisuuksiksi. Nämä seikat auttavat ymmärtämään niiden tunnereaktioiden voimakkuutta, joita moraalikäsitteisiin liittyvät erimielisyydet herättävät.

Humea, Smithiä ja Westermarckia yhdistää paitsi käsitys moraaliarvostelmien perustumisesta tunteisiin myös ajatus siitä, että moraalitunteita voi verrata aistihavaintoihin. Vastaavalla tavalla kuin ihmismieli on rakentunut kuulemaan ääniä, näkemään värejä ja aistimaan lämpötiloja, se on myös kehittynyt kokemaan toiminnan ja sosiaalisen vuorovaikutuksen hyväksyvästi ja rankaisevasti. Tämän vuoksi moraalin ulkopuolelle ei voi astua. ”Me hyväksymme teon ja paheksomme toista, koska emme voi toimia toisin. Voimmeko olla tuntematta tuskaa, kun tuli meitä polttaa? Voimmeko olla tuntematta myötätuntoa ystäviämme kohtaan” (Westermarck 1906a, 19)? Vastaavasti toimintaamme kohdistuvat reaktiot vaikuttavat ainakin useimpiin meistä. Tällöin kyse on omien hyvien tekojen tuottaman mielihyvän, häpeän, katumuksen ja anteeksiannon kaltaisista tunteista. ”Moraalitajunta kuuluu mieleemme rakenteeseen, jota emme voi muunnella tahtomme mukaan” (Westermarck 1906a, 19).

KIRJALLISUUS

- Abend, Gabriel (2010) What's New and What's Old About the New Sociology of Morality. Teoksessa Steven Hitlin & Stephen Vaisey (toim.) *Handbook of the Sociology of Morality*. Springer, New York, 561–584.
- Allardt, Erik (1997) *The History of the Social Sciences in Finland 1828–1918*. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Allardt, Erik (1998) Edvard Westermarck. Teoksessa Per Schybergson (toim.) *Totuuden nimessä*. Kaksitoista merkittävää Suomen Tiedeseuran jäsentä. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki, 105–120.
- Allardt, Erik (2000a) Edward Westermarck: A Sociologist Relating Nature and Culture. *Acta Sociologica* 43:4, 299–306.
- Allardt, Erik (2000b) Yhteiskuntatieteet. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) *Suomen tieteen historia 2*. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet. WSOY, Helsinki, 476–535.
- Barbalet, Jack (2005) *Smith's Sentiments (1759) and Wright's Passions (1601): The Beginnings of Sociology*. *The British Journal of Sociology* 56:2, 171–189.
- Barbalet, Jack (2011, ilmestyy) *Adam Smith's The Theory of Moral Sentiments: A Foundational Text of Emotions Sociology*. Teoksessa Konstance Senge & Rainer Schützeichel (toim.) *Hauptwerke der Emotionssoziologie*. Verlag für Sozialwissenschaften, Berlin.
- Bowler, Peter (1983) *The Eclipse of Darwinism. Anti-Darwinian Evolution Theories in the Decades around 1900*. John Hopkins University Press, London.
- Durkheim, Emile (1979) Review 'Westermarck, The Origin and Development of the Moral Ideas, vol. I, London, 1906'. Teoksessa W.S.F. Pickering (toim.): *Durkheim: Essays on Morals and Education*. Routledge, London, 40–51.
- Fessler, Daniel (2007) Neglected natural experiments germane to the Westermarck Hypothesis: The Karo Batak and the Oneida Community. *Human Nature* 18:4, 355–364.
- Fessler, Daniel & Haley, Kevin (2003) The Strategy of Affect. *Emotions in Human Cooperation*. Teoksessa Peter Hammerstein (toim.) *Genetic and Cultural Evolution of Cooperation*. MIT Press, Cambridge, 7–36.
- Fletcher, Ronald (1982) On the Contribution of Edward Westermarck. *The Process of Institutionalization: A General Theory*. Teoksessa Timothy Stroup (toim.) *Edward Westermarck: Essays on His Life and Works*. *Acta Philosophica Fennica* 34, 195–217.
- Fry, Douglas (2006) *Reciprocity. The Foundation Stone of Morality*. Teoksessa Melanie Killen & Judith Smetana, (toim.) *Handbook of Moral Development*. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 399–421.
- Ginsberg, Morris (1982) *The Life and Work of Edward Westermarck*. Teoksessa Timothy Stroup (toim.) *Edward Westermarck: Essays on His Life and Works*. *Acta Philosophica Fennica* 34, 1–23.
- Haakonssen, Knud & Winch, Donald (2006) *The Legacy of Adam Smith*. Teoksessa Knud Haakonssen (toim.) *The Cambridge Companion to Adam Smith*. Cambridge University Press, Cambridge, 366–394.
- Haidt, Jonathan (2001) *The Emotional Dog and its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment*. *Psychological Review* 108:4, 814–834.
- Hitlin, Steven & Vaisey, Stephen (toim.) (2010) *Handbook of the Sociology of Morality*. Springer, New York.
- Hume, David (1975) *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*. Oxford University Press, Oxford.

- Hume, David (1985) *Treatise of Human Nature*. Oxford University Press, Oxford.
- Ihanus, Juhani (1990) Kadonneet alkuperät. Edvard Westermarckin sosiopsykologinen ajattelu. Suomen antropologinen seura, Helsinki.
- Kivivuori, Janne (2011) Rikollisten veljeys: Kriminologisia näkökulmia rikollisten sosiaalisiin suhteisiin. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Vantaa.
- Krebs, Dennis (2008) Morality: An Evolutionary Account. *Perspectives on Psychological Science* 3:3, 149–172.
- Lieberman, Debra, Tooby, John & Cosmides, Leda (2003) Does Morality Have a Biological Basis? An Empirical Test of the Factors Governing Moral Sentiments Relating to Incest. *Proceedings of the Royal Society B* 270, 819–826.
- Luoma, Matti (1967) Kristinuskon moraalikritiikki Edvard Westermarckin elämässä ja ajattelussa. *Acta Universitatis Tamperensis*, Tampere.
- Mackie, John (1967) Westermarck, Edward Alexander. Teoksessa Paul Edwards (toim.) *The Encyclopedia of Ethics*. Macmillan, New York, 284–286.
- Pipatti, Otto (2011) Att känna med och ge igen. Adam Smith och Westermarck om moralkänslorna. *Laboratorium för folk & kultur* 1, 3–7.
- Pipping, Knut (1982) The First Finnish Sociologist: A Reappraisal of Edward Westermarck's Work. *Acta Sociologica* 25:4, 347–457.
- Roos, J.P. (2008) Emile Durkheim versus Edward Westermarck: An Uneven Match. Teoksessa Hans-Jürgen Niedenzu, Tams Meleghy & Peter Meyer (toim.) *The New Evolutionary Social Science: Human Nature, Social Behavior, and Social Change*. Paradigm Publishers, Boulder, 135–146.
- Rosengren, Ranier & Takala, Jukka-Pekka (2004) Edward Westermarck's Evolutionary Approach. *Käsikirjoitus*.
- Salmela, Mikko (1998) Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata. Otava, Helsinki.
- Salmela, Mikko (2003) Analytic Moral Philosophy in Finland. Teoksessa Leila Haaparanta & Ilkka Niiniluoto (toim.) *Analytic Philosophy in Finland*. Rodopi, Amsterdam, 413–444.
- Sanderson, Stephen (2007) *Evolutionism and Its Critics*. Paradigm Publishers, Boulder.
- Sanderson, Stephen (2011) *Edward Westermarck: The Invisible Master*. Käsikirjoitus.
- Sarmaja, Heikki (2004) Moraalin logiikka ja tunteiden pelit. *Yhteiskuntapolitiikka* 69:2, 113–134.
- Salter, Frank (2008) Westermarck's Altruism: Charity Releasers, Moral Emotions, and the Welfare Ethic. *Politics and the Life Sciences* 27:2, 28–46.
- Smith, Adam (1982) *Theory of Moral Sentiments*. Liberty Fund, Indianapolis.
- Stocking, George (1995) *After Tylor: British Social Anthropology 1888–1951*. University of Wisconsin Press, Madison.
- Stroup, Timothy (1982) Westermarck's Ethics. Åbo Akademi forskningsinstitut, Åbo.
- Stroup, Timothy (1984) Edward Westermarck: A Reappraisal. *Man* 19:4, 575–592.
- Suolinna, Kirsti & Lagerspetz, Olli (2004) Westermarck-seura ja modernin sosiologian vakiintuminen Suomessa. *Sosiologia* 41:4, 337–347.
- Takala, Jukka-Pekka (1998) Moraalitunteet rikosten sovittelussa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Trivers, Robert (1971) The Evolution of Reciprocal Altruism. *Quarterly Review of Biology* 46:1, 35–57.
- Trivers, Robert (2006) Reciprocal altruism: 30 years later. Teoksessa Carel van Schaik & Peter Kappeler (toim.) *Cooperation in Primates and Humans: Mechanisms and Evolution*. Springer, Berlin, 67–83.
- Turner, Jonathan & Stets, Jan (2006) Moral Emotions. Teoksessa Jonathan Turner & Jan Stets (toim.) *Handbook of the Sociology of Emotions*. Springer, Berlin, 544–566.
- de Waal, Frans (2006) *Primates and Philosophers. How Morality Evolved*. Princeton University Press, Princeton.
- West, Stuart, Mouden, Claire & Gardner, Andy (2011) Sixteen Common Misconceptions about the Evolution of Cooperation in Humans. *Evolution and Human Behavior* 36:4, 231–262.
- Westermarck, Edvard (1891) Selektionsteorin och dess betydelse för vetenskaperna om det fysiska, psykiska och sociala livet. *Album utgifvet af Nyländingar* 10. Waseniuska Bokhandeln, Helsingfors, 218–240.
- Westermarck, Edvard (1897) Den sociala utvecklingen enligt Benjamin Kidd. *Finsk Tidskrift* 42:2, 114–134.
- Westermarck, Edward (1898) The Essence of Revenge. *Mind* 7:27, 289–310.
- Westermarck, Edward (1906a) *The Origin and Development of the Moral Ideas vol. I*. Macmillan, New York.
- Westermarck, Edward (1906b) *On the Relation-*

- ship between Sociology and Ethics. Teoksessa Sociological Papers II. Macmillan, London, 191–192.
- Westermarck, Edward (1908a) Sociology as a University Study. Teoksessa Inauguration of the Martin White Professorships of Sociology. Murray, London, 24–32.
- Westermarck, Edward (1908b) The Origin and Development of the Moral Ideas vol. II. Macmillan, London.
- Westermarck, Edvard (1912) Ur sedernas historia. Söderström & Co, Helsingfors.
- Westermarck, Edward (1921) The History of Human Marriage vol. I. Macmillan, London.
- Westermarck, Edvard (1927) Minnen ur mitt liv. Holger Schildt, Helsingfors.
- Westermarck, Edward (1932) Ethical Relativity. Paul Kegan, London.
- Westermarck, Edward (1936) Methods in Social Anthropology. The Journal of the Royal Anthropological Institute 66, 223–248.
- Westermarck, Edvard (1939) Christianity and Morals. Paul Kegan, London.
- Westermarck, Edward (1896/2003) Normative and Psychological Ethics. Teoksessa Leila Haaparanta & Ilkka Niiniluoto (toim.) Analytic Philosophy in Finland. Rodopi, Amsterdam, 43–48.
- Wilson, Edward (1998) Consilience: The Unity of Knowledge. Knopf, New York.
- Wolf, Arthur (1995) Sexual Attraction and Childhood Association: A Chinese Brief for Edward Westermarck. Stanford University Press, Stanford.
- Wolf, Arthur & Durham, William (2004) (toim.) Inbreeding, Incest, and the Incest Taboo. Stanford University Press, Stanford.
- Wolf, Arthur (2008) Edward Westermarck and the Meaning of “Moral”. Teoksessa Walter Sinnott-Armstrong (toim.) Moral Psychology. Volume 1. MIT Press, Cambridge, 91–94.